

Фінанси, облік та аналіз господарської діяльності

УДК 336:631.11

Н. О. Куровська

к. е. н.

Житомирський національний агроекологічний університет

ФОРМУВАННЯ КАПІТАЛУ В ПРОЦЕСІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Відображено різноманітність визначень поняття капіталу, що зумовлено потребою у всебічному дослідженні його категоріального апарату. Визначено сутність капіталу як економічної категорії, яка є фундаментальною основою створення та розвитку сільськогосподарського підприємства. Обґрунтовано економічне значення й роль капіталу як основи при формуванні фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств, а також забезпечення відповідного рівня залучення та використання фінансових ресурсів підприємства. Виокремлено основні зовнішні та внутрішні фактори впливу на процес формування й використання власного та позичкового капіталу сільськогосподарських підприємств. Здійснено аналіз динаміки структури капіталу сільськогосподарських підприємств України за 2009–2013 рр. Сформульовано пропозиції щодо удосконалення структури капіталу сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: капітал; капіталізація; фінансові ресурси; фінансова діяльність; сільськогосподарські підприємства.

Постановка проблеми

Активізація трансформаційних процесів в аграрній сфері потребує оптимізації структури капіталу з метою забезпечення ефективної діяльності сільськогосподарських підприємств. Обмеженість власних фінансових ресурсів для аграріїв зумовлює пошук залучення джерел, які за своєю структурою, вартістю та можливостями залучення будуть прийнятними з огляду на забезпечення збалансованого процесу виробничо-збутової діяльності сільськогосподарських підприємств. Особливості операційного, виробничого та фінансових циклів функціонування сільськогосподарських підприємств зумовлюють потребу у залученні капіталу для організації процесу виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції. У цьому контексті постає необхідність у формуванні наявних джерел фінансування щодо забезпечення належного рівня платоспроможності та ліквідності аграрних формувань. Це зумовило необхідність проведення даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Дослідження капіталу як економічної категорії висвітлюється в багатьох працях таких всесвітньо відомих науковців: Д. Кейнса, К. Маркса, А. Маршалла, Е. Нихбахт, У. Петті, Д. Рікардо, П. Самуельсон, А. Сміт, І. Фішер. Вагомим внеском у розвиток сучасної теорії капіталізації підприємств є напрацювання

таких вчених, як: В. Г. Андрійчук, І. О. Бланк, В. В. Бочаров, А. М. Поддєрьогін, М. Ф. Романовский та ін. Проте, специфіка дослідження сутності капіталу зумовлена постійним пошуком нових форм та методів впливу на діяльність виробничих структур, особливо це стосується фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств.

Мета, об'єкт та методика дослідження

Метою дослідження є теоретико-методичне обґрунтування сучасних підходів у формуванні структури капіталу при здійсненні фінансово-економічної діяльності сільськогосподарських підприємств.

Об'єктом дослідження є процес формування структури капіталу та відображення його значення у забезпеченні фінансово-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств.

Теоретичною та методичною основою даного дослідження є *системний підхід* до вивчення економічних процесів, а також наукові розробки вітчизняних та зарубіжних вчених. У процесі дослідження використано такі методи: *абстрактно-логічний* – для здійснення теоретичного узагальнення категоріального апарату поняття капіталу та узагальнення висновків; *статистико-економічний* – для проведення аналізу структури капіталу сільськогосподарських підприємств; *аналізу та синтезу* – для визначення основних факторів впливу на обсяг та структуру капіталу.

Результати досліджень

Формування процесу капіталізації аграрних підприємств забезпечує необхідний базис розвитку, особливо це питання набуває актуальності під час докорінних трансформаційних змін щодо організації та управління процесом виробництва, реалізації та споживання сільськогосподарської продукції. Євроінтеграційний вектор розвитку аграрного сектора України вимагає акумуляцію внутрішніх та зовнішніх фінансових ресурсів для забезпечення необхідного рівня якості та конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції. Це потребує сучасної інтерпретації категорій капіталу та капіталізації на теоретичному та методологічному рівнях.

Багатоманітність трактувань поняття капіталу передбачає його відображення з філософської, економічної та фінансової точок зору. Перші спроби дослідження у сфері пізнання капіталу провів давньогрецький філософ Арістотель, який започаткував поняття “хремастика” (хрема – майно, володіння). Під хремастикою вчений вбачав мистецтво забезпечення достатку, або діяльність, спрямовану на накопичення багатства, на отримання прибутку, вкладення і накопичення капіталу.

Наукову базу для пізнання капіталу як економічної категорії було закладено у другій половині XVII століття представником класичної політичної економії англійським економістом У. Петті. Саме в його працях було започатковано вивчення майнових відносин у взаємозв'язку з виробничими відносинами людей у процесі суспільного виробництва [8, с. 229]. Один із основоположників теорії капіталу К. Маркс стверджує, що «... капитал – это не вещь, а определенное, общественное, принадлежащее определенной исторической формации общества производственное

отношение, которое представлено в вещи и придаёт этой вещи специфический общественный характер. Капитал – это не просто сумма материальных и произведённых средств производства. Капитал – это превращённые в капитал средства производства, которые сами по себе столь же являются капиталом, как золото или серебро сами по себе – деньгами» [6, с. 886-887].

Ключовою ознакою капіталу є те, що він має здатність до нагромадження, а також у процесі виростання володіє властивістю до самозростання. З економічної точки зору для капіталу найважливішим є те, що за певних умов початкова вартість капіталістичних цінностей забезпечує додаткову вартість, тому що головною функцією капіталу є принесення доходу [2].

З точки зору управління капіталом на рівні підприємства капітал розглядається як процес управління формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів суб'єкта господарювання та оптимізації обороту його коштів. Доцільність застосування такого трактування обумовлюється тим, що процес створення, нагромадження і використання капіталу неможливий без участі грошей і, отже, у науковій літературі капітал розглядається як специфічна форма фінансових ресурсів, задіяних у забезпеченні фінансово-господарської діяльності підприємства. З врахуванням цього, найбільш всебічно, на нашу думку, сутність капіталу з позиції фінансового менеджменту розкриває таке визначення: “капітал підприємства характеризує загальну вартість коштів у грошовій, матеріальній і нематеріальній формах, інвестованих у формування його активів” [4, с. 230].

У наукових працях М. В. Романовського капітал розглядається як ресурс, призначений для залучення у економічний процес з метою одержання доходу. Цей підхід відображає економічну сутність капіталу, пов'язану з однією з можливих стадій його існування, а саме з виробничою стадією, коли капітал розглядається як сукупність засобів виробництва, необхідних для здійснення виробничої діяльності суб'єкта господарювання [10]. О. Т. Євтух розглядає основний капітал підприємства як вартість в різних формах, яка використовується (може використовуватись) тривалий час, не змінюючи при цьому своєї форми, і, як наслідок, переносить свою вартість частинами на вартість виготовленої продукції [5, с. 107].

Аналіз наукових інтерпретацій дає підстави стверджувати, що сутність капіталу як економічної категорії необхідно розглядати у контексті всезростаючої вартості, що витікає з широкого спектра соціально-економічних процесів, які поєднуються з фінансово-інвестиційною діяльністю з метою генерування додаткового доходу та подальшого його перетворення у накопичену вартість та поступову капіталізацію суб'єкта господарювання.

Капітал аграрних підприємств є важливою складовою частиною ресурсного потенціалу, він бере участь у створенні споживної вартості у вигляді конкретних товарів і вартості продукції. Розвиток сільського господарства значною мірою залежить від стану матеріально-технічної бази, головною ланкою якої є капітал, його якісний склад та раціональне співвідношення. Економічне значення капіталу полягає в тому, що він є основою для розвитку продуктивних

сил сільського господарства, забезпечуючи відповідний рівень і темпи збільшення виробництва продукції та підвищення продуктивності праці.

Процес формування та використання капіталу аграрних підприємств зумовлює необхідність дотримання основних принципів:

– урахування перспектив розвитку господарської діяльності підприємства. Процес формування обсягу і структури капіталу підпорядкований завданням забезпечення його господарської діяльності не тільки на початковій стадії функціонування підприємства, але й на перспективу;

– забезпечення відповідності обсягу залученого капіталу обсягам оборотних і необоротних активів підприємства;

– забезпечення оптимальності структури капіталу з позицій ефективного функціонування. Умови формування кінцевих результатів діяльності підприємства значною мірою залежать від структури капіталу, що використовується;

– забезпечення мінімізації витрат по формуванню капіталу із різноманітних джерел, що здійснюється у процесі управління вартістю капіталу підприємства;

– забезпечення високоефективного використання капіталу в процесі господарської діяльності шляхом максимізації рентабельності власного капіталу за припустимого рівня фінансового ризику [3, с. 234-237].

При формуванні структури та обсягу капіталу, необхідного для здійснення виробничо-господарської діяльності, доцільно визначити основні зовнішні та внутрішні фактори впливу, що визначають динаміку залучення та використання капіталу сільськогосподарськими підприємствами. Сукупність факторів можна поєднати у три групи: фінансово-економічні; організаційно-правові та інноваційно-управлінські (табл. 1). Врахування зазначених факторів забезпечить умови для управління процесом формування, розподілу та використання капіталу з метою поступового забезпечення капіталізації сільськогосподарських підприємств.

Таблиця 1. Фактори впливу на обсяг та структуру капіталу сільськогосподарських підприємств

Фактори зовнішнього середовища	Фактори внутрішнього середовища
<i>Фінансово-економічні</i>	
1) політика держави стосовно аграрного сектора економіки;	1) динаміка структури капіталу на підприємстві;
2) макроекономічні тенденції економічного стану в державі;	2) величина основного та оборотного капіталу на підприємстві;
3) інвестиційна привабливість аграрної сфери;	3) співвідношення попиту та пропозиції на ринку сільськогосподарської продукції;
4) кон'юнктура внутрішнього та зовнішнього ринків сільськогосподарської продукції;	4) цінова політика підприємства на ринку сільськогосподарської продукції;
5) ступінь доступності аграріїв до зовнішніх джерел фінансування	5) ризики, пов'язані з виробництвом та реалізацією сільськогосподарської продукції

Закінчення табл. 1

Організаційно-правові	
1) рівень нормативно-правового забезпечення діяльності сільськогосподарських підприємств; 2) умови залучення капіталу аграріями на фінансовому ринку; 3) наявність державних субсидій для аграрного сектора; 4) розвиток інфраструктури аграрного ринка; 5) досягнення стандартів ЄС щодо організації та управління процесом виробництва та реалізації аграрної продукції	1) політика формування власного капіталу підприємства; 2) вартість залучення зовнішніх джерел фінансування капіталу; 3) форми та методи оптимізації обсягу та структури капіталу; 4) механізм розподілу капіталу за напрямками виробничо-господарської діяльності на підприємстві; 5) умови забезпечення капіталізації діяльності сільськогосподарської діяльності
Інноваційно-управлінські	
1) рівень та якість впливу державних інститутів на аграрну сферу національної економіки; 2) рівень соціально-економічного розвитку сільських територій; 3) рівень кооперації між фінансовим та промисловим капіталом в аграрній сфері	1) якість управління власним та залученим капіталом на підприємстві; 2) рівень застосування інноваційних технологій у сфері управління капіталом на сільгоспідприємстві; 3) резерви до збільшення розміру власного капіталу

Джерело: власні дослідження.

Структуру капіталу доцільно розглядати як співвідношення вартості всіх власних ресурсів до вартості позичкових, які використовуються у процесі здійснення фінансово-економічної діяльності. До основних показників, що відображають структуру капіталу сільськогосподарських підприємств є загальна вартість капіталу, сума власного та позичкового капіталів. З метою дослідження вартісних показників оцінювання капіталу розглянемо динаміку структури капіталу сільськогосподарських підприємств України за період 2009–2013 рр. (табл. 2).

Таблиця 2. Динаміка структури капіталу сільськогосподарських підприємств України, 2009–2013 рр.

Показники	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2013 р. до 2009 р., +/-
Загальна вартість капіталу, млн грн	149536,1	170800,5	227471,2	276651,8	313032,6	163496,5
Власний капітал, млн грн	72217,2	90390,9	124208,8	148147,8	156820	84602,8
% до загальної суми	48,3	52,9	54,6	53,6	50,1	1,8
Позичковий капітал, млн грн	77318,9	80409,6	103262,4	128504,0	156212,6	78893,7
% до загальної суми	51,7	47,1	45,4	46,4	49,9	-1,8

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [11].

Аналіз структури капіталу сільськогосподарських підприємств України протягом 2009–2013 рр. показує, що у середньому власний капітал займав майже 52 %. У 2013 р. у порівнянні з 2009 р. спостерігається зростання цього показника на 1,8 п.п. або на 84 602,8 млн грн. Це свідчить про збільшення власних ресурсів, що є, безумовно, позитивним фактором у формуванні стратегічних цілей діяльності сільськогосподарських підприємств. Резервами щодо нарощування

обсягу власного капіталу є зростання обсягів виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції та формування власних джерел для забезпечення простого та розширеного відтворення.

В аграрній науці за останні роки широкого вжитку набуло поняття капіталізації сільського господарства. Академік В. Г. Андрійчук дає вичерпне тлумачення означеного поняття як процесу “нагромадження капіталу галузі з метою підвищення її продуктивності шляхом капіталізації власних доходів сільськогосподарських товаровиробників; залучення ними банківських кредитів та використання фінансового лізингу; вливання капіталу з інших сфер економіки; залучення прямих іноземних інвестицій, а також руху капіталу в середині галузі від менш ефективних власників до більш ефективних” [1, с. 11-12]. Звідси слідує, що рівень капіталізації галузі визначається рівнем нагромадження капіталу і кількісно може визначатись показниками його концентрації на 100 га ріллі (посівної площі) або на одного зайнятого працівника в сільському господарстві тощо.

Інтенсивність процесів капіталізації сільського господарства знаходиться у прямій залежності від їх ефективності, тобто від позитивного результату, який отримують власники капіталу, сформованому за рахунок інвестицій. Всі методи оцінки ефективності інвестицій базуються на зіставленні результатів інвестиційної діяльності (отриманого прибутку, роялті, відсотка тощо) та затрат грошових коштів, завдяки яким досягаються ці результати. У зв'язку з цим виникає необхідність створення сприятливих умов та інвестиційної привабливості для залучення капітальних інвестицій в аграрний сектор економіки.

За даними Міністерства аграрної політики та продовольства України у січні-червні 2014 р. капітальні інвестиції у сільське господарство у фактичних цінах становили 6385,5 млн грн [7]. Цей показник свідчить про зацікавленість потенційних інвесторів до аграрного сектора України. У зв'язку з цим постає завдання у раціональному розподілі й використанні інвестиційних ресурсів з метою забезпечення процесу простого та розширеного відтворення основних засобів та створення матеріального базису розвитку сільськогосподарського виробництва.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Ефективне формування та раціональне використання капіталу належить до стратегічних завдань розвитку сільськогосподарських підприємств. Сучасні трансформаційні процеси соціально-економічного середовища зумовлюють необхідність підвищення рівня капіталізації аграрних формувань й створення необхідних умов для гармонійного поєднання внутрішнього за зовнішнього видів фінансування підприємств. Нині виникає потреба у всебічному відтворенні дієвого механізму управління капіталом сільськогосподарських підприємств, що передбачає формування достатнього обсягу капіталу й забезпечення необхідних темпів економічного розвитку підприємств, оптимізацію розподілу сформованого капіталу за видами економічної діяльності та напрямками його використання, забезпечення умов досягнення максимальної доходності капіталу при запланованому рівні фінансового ризику, підвищення інвестиційної привабливості підприємств з метою подальшого їх розвитку тощо.

Перспективним напрямом подальших досліджень є методичні підходи до управління структурою капіталу сільськогосподарських підприємств.

Література

1. Андрійчук В. Г. Капіталізація сільського господарства: стан та економічне регулювання розвитку: монографія / В. Г. Андрійчук. – Ніжин: ТОВ “Видавництво “Аспект-Поліграф”, 2007. – 216 с.
 2. Андрійчук В. Г. Оцінка розміру та структури капіталу аграрних підприємств / В. Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2008. – № 1. – С. 101–106.
 3. Білик М. Д. Фінансовий аналіз: навч. посіб. / М. Д. Білик, О. В. Павловська, Н. М. Притуляк, Н. Ю. Невмержицька. – Вид. 2-ге, без змін. – К.: КНЕУ, 2009. – 592 с.
 4. Бланк И. А. Основы финансового менеджмента / И. А. Бланк. – К.: Ника – Центр, 1999. – 196 с.
 5. Євтух О. Т. Фінансовий менеджмент для магістрів і не тільки. навч. посіб. / О. Т. Євтух, О. О. Євтух – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 456 с.
 6. Капитал. Критика политической экономии [Текст]: т. 3. Кн. 2. Процесс капиталистического производства, взятый в целом. Ч. 2. / К. Маркс; ред. Ф. Энгельс. – М.: Политиздат, 1978. – 1082 с.
 7. Мінагрополітики: Для поліпшення інвестиційного клімату в аграрній сфері проводиться масштабна робота [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247608583&cat_id=244277212
 8. Петти В. Антологія економічної класики / Вільям Петти, Адам Смит, Давид Риккардо. – М.: Из-во “ЭКОНОВ”. – “Ключ”, 1993. – С. 25–26.
 9. Поддєрьогін А. М. Фінансовий менеджмент: навч.-метод. посіб. / А. М. Поддєрьогін, Л. Д. Буряк, Н. Ю. Калач [та ін.]. – К.: нац. екон. ун-т. – К.: 2001. – 294 с.
 10. Романовский М. Ф. Финансы: учеб. для ВУЗов / М. Ф. Романовский, О. В. Врублевская, Б. М. Сабантий; за наук. ред. М. Ф. Романовского. – М.: Перспектива, 2000. – с. 493.
 11. Структура балансу підприємств за видами економічної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.org/uk/operativ/menu/>
-